PAPA LAV XIII.

ENCIKLIKA

RERUM NOVARUM

ENCIKLIKA NJEGOVE SVETOSTI PAPE LAVA XIII.
KATOLIČKOM SVIJETU O STANJU RADNIKA
(15. 5. 1891.)

UVOD

Razlog enciklike: radničko pitanje

1. Među narodima je pokrenuta težnja za nečim novim, koja već odavna drži svijet u gibanju. Ta je želja za promjenama morala naravnom dosljednošću s vremenom prijeći s političkog područja na srodno gospodarsko područje. Doista, nečuveni napredak industrije i znanosti, promjena odnosa između poslodavaca i radnika, bogatstvo nagomilano u rukama nekolicine i siromaštvo velikog mnoštva, porast samosvijesti u radnika i potrebe međusobne povezanosti, osim toga pad ćudoređa, prouzročili su provalu sukoba. To je pitanje toliko ozbiljno da drži u neizvjesnosti duhove i njime se bave umovi znanstvenika, stručni sastanci, narodne skupštine, odluke zakonodavaca, vijeća vladara, tako da danas nema pitanja kojim bi se ljudi više bavili.

Zato smo vam, časna braćo, imajući pred očima dobro Crkve i spasenje sviju, i prije uputili naše enciklike »O političkoj vlasti«, »O ljudskoj slobodi«, »O kršćanskom uređenju države« i o drugim sličnim pitanjima, koja su nam se činila prikladnim da suzbijemo kriva mišljenja. Iz istih razloga smatramo da treba i sada isto učiniti o radničkom pitanju (o stanju radnika). Mi smo se u nekoliko navrata dotakli tog predmeta, ali svijest apostolske službe potiče nas da ga u ovoj enciklici temeljno raspravimo, da istaknemo načela po kojima se, prema istini i pravdi, to pitanje mora riješiti. Teško je to pitanje, a nije ni bez pogibli. Doista je mučno odrediti prava i dužnosti o kojima ovisi u kakvom će odnosu biti bogataši i radnici bez posjeda, oni koji daju kapital i oni koji daju rad. A i pogibeljan je taj pothvat radi toga što

smutljivci i lukavci znaju to zloupotrijebiti da istinu zamrače a mase uzbune.

2. Kako bilo da bilo, jasno - u tome se svi slažu - ljudima se najnižeg staleža mora pomoći brzo i prikladno, jer je upravo njihov položaj, bez njihove krivnje, najvećim dijelom bijedan i nevoljan.

Kad su u prošlom stoljeću dokinuti obrtnički cehovi, a mjesto njih ništa nije osnovano kao pomoć radnicima i kad su same ustanove i javni zakoni napustili vjeru otaca, došlo je pomalo dotle da su radnici prepušteni i nečovječnosti poslodavaca i neobuzdanoj konkurenciji. Zlo je povećala i nezasitna lihva koju je Crkva više puta izričito osudila, ali se gramzljivi i sebični ljudi njom bave u drugom obliku. Tome treba dodati i monopol u proizvodnji i trgovini, tako da je vrlo mali broj mogućnika i bogataša nametnuo gotovo ropski jaram bezbrojnom mnoštvu radnika bez ikakva posjeda.

PRVI DIO

SOCIJALIZAM: KRIVI LIJEK

Socijalističko rješenje neprihvatljivo za radnike

3. Da se zlo izliječi, *socijalisti* raspiruju zavist siromašnih prema imućnima. Oni zahtijevaju da se dokine privatno vlasništvo te mjesto njega uvede zajedničko vlasništvo pod općinskom ili državnom upravom. S ovakvim prenošenjem privatnog vlasništva na zajednicu, da se jednako razdijele koristi i dobra među građane, vjeruju da će se zlo radikalno iskorijeniti. No ta teorija ne samo da ne može riješiti napetosti, nego će škoditi samim radnicima, a povrh toga ona je iz mnogih razloga nepravedna jer nameće nasilje zakonitim vlasnicima, izvrće dužnost države i brka sav društveni poredak.

4. Stvarno - to se lako može uvidjeti - svatko tko vrši kakav koristan rad, prvotno nastoji da stvar stekne i učini je svojom prenijevši je u privatno vlasništvo. Naime, ako tko svoje sile i svoju marljivost daje drugomu, čini to da sebi stekne ono što mu je potrebno za život. Za uloženi trud ima ne samo istinito i potpuno pravo tražiti plaću, već primljenu plaću može upotrijebiti kako mu je volja. Ako malo troši, može nešto i prištedjeti. Da tu ušteđevinu bolje osigura, može je uložiti u posjed. Takav posjed nije zapravo ništa drugo nego sama plaća koja je dobila drugi oblik. Zato će tako kupljeno zemljište biti isto tako vlasništvo radnika kao i plaća koju je stekao radom. U tome upravo leži vlasništvo i pokretne i nepokretne imovine.

Kad, dakle, *socijalisti* žele privatnu imovinu učiniti zajedničkom, pogoršavaju stanje svih radnika, jer im oduzimaju slobodu ulagati plaću te ih onemogućavaju da povećaju svoje obiteljsko imanje i poboljšaju vlastito stanje.

5. Još gore, oni predlažu lijek koji se očito protivi pravednosti, jer je narav dala čovjeku pravo da privatno posjeduje stvari kao svoje.

U tome se zapravo sastoji najveća razlika između čovjeka i ostalih vrsta životinja. Životinje ne vladaju samima sobom. Njima ravna i upravlja dvostruki prirodni nagon, koji im s jedne strane podražava tu aktivnost i razvija sile, a s druge strane potiče i ograničava sve njihove pokrete. Jednim nagonom brane sebe i svoj život, a drugim čuvaju svoju vrstu. Jedno i drugo postižu lako na taj način da se služe stvarima koje su im na dohvatu i koje ih okružuju. One dalje ne mogu jer ih vode sjetila i pojedine stvari koje sjetilima zamjećuju. Sasvim je drugačija ljudska narav. Čovjeku je dana u punini sjetilna narav, sa svim svojim vlastitostima. U tom pogledu čovjeku nije ništa manje dano nego bilo kojoj vrsti životinja, tj. da se služe prirodnim dobrima. Ali sjetilna narav koju čovjek u punini posjeduje ne samo da ne obuhvaća cijelu ljudsku narav nego je mnogo niža od ljudske naravi i stvorena je da se toj ljudskoj naravi pokorava. Duh, odnosno razum, je ono što se u nas ističe i što upravo čovjeka čini čovjekom i po čemu se potpuno razlikuje od životinja. I upravo zato što je razuman, čovjeku treba priznati više od puke upotrebe zemaljskih dobara, što je zajedničko svim živim bićima; a to nije ništa drugo negoli pravo na privatno vlasništvo, i to ne samo na vlasništvo onih stvari koje se upotrebom troše nego i onih koje su trajne naravi.

Privatno vlasništvo je naravnog prava

6. To ćemo bolje uočiti ako ljudsku narav u sebi dublje promotrimo. Čovjek naime svojim umom obuhvaća bezbroj stvari. Budući da je gospodar svojih čina, čovjek se po Božjem zakonu i pod upravom Božje providnosti slobodno odlučuje i sam sobom ravna. Zato može odabrati stvari za koje drži da će mu biti od najveće koristi, ne samo u sadašnjosti nego i u buduće. Odatle slijedi da čovjek mora imati ne samo zemaljske plodove nego i vlasništvo same zemlje, jer vidi da od plodova zemlje sebi stječe sve ono što će mu biti potrebno u budućnosti. Potrebe se svakog čovjeka neprestano obnavljaju, tako da se ono što je danas bilo zadovoljeno sutra javlja kao nova potreba. Narav je dakle morala dati čovjeku nešto stalno što će uvijek trajati i odakle bi se mogao nadati neprekidnoj sigurnosti. Takvu trajnu sigurnost može dati jedino zemlja sa svojim plodovima.

I nema razloga da se općenito pribjegava državnoj upravi, jer je čovjek stariji od države.

Zato je morao imati svoje naravno pravo da brani svoj život i tijelo i prije negoli je postojala ikoja država.

7. To što je Bog cijelom ljudskom rodu dao zemlju da je uživa i koristi nipošto ne može škoditi privatnom vlasništvu. Kaže se da je Bog dao zemlju cijelom ljudskom rodu, no time nije rečeno da bi on htio da svi zajedno njome vladaju, već jedino to da u početku nijedan dio zemlje nije pojedincu doznačen u posjed, nego da je Bog ljudskoj vještini i uredbama naroda prepustio da odrede privatno vlasništvo pojedinca. Uostalom, makar je zemlja i razdijeljena među pojedince, ona ipak ne prestaje služiti općem dobru, jer nema nekoga tko se ne bi hranio onime što polja donesu. Oni koji nemaju posjeda, nadoknađuju to radom, tako da se doista može ustvrditi da se sav način kojim se stječe hrana i uzdržavanje sastoji u radu što ga tko ulaže bilo na svojem zemljištu bilo u kakvu korisnu vještinu za koju napokon prima plaću, i to opet od mnogostrukog ploda zemlje.

Odatle ponovno slijedi da privatno vlasništvo odgovara ljudskoj naravi. Stvari naime koje se traže za održavanje života, a osobito za njegovo usavršavanje, daje zemlja u velikom obilju, ali ona toga po sebi ne bi mogla davati bez obrađivanja i ljudske brige. Čovjek ulaže sposobnosti uma i svoje tjelesne sile kad stječe prirodna dobra. Time istovremeno sebi pripaja onaj dio vremenitih stvari koje je obradio. U obrađena prirodna dobra kao da je utisnuo neki svoj lik. Zato je posve pravedno da on taj dio posjeduje kao svoj, i nikome nije dopušteno krnjiti to njegovo pravo.

Privatno vlasništvo sankcionirano božanskim i ljudskim zakonima

8. Snaga tih dokaza je tako čvrsta da se valja čuditi što se s njima ne slažu neki uskrisitelji zastarjelih mišljenja, koji pojedincu dopuštaju da se služi zemljištem i raznim plodovima prirode, ali posve niječu da i kao vlasnik ima pravo na zemljište na kojem je nešto sagradio ili na polje koje je obradio. Kad to niječu, ne vide da će čovjek biti lišen stvari koje je stekao svojim trudom. Polje se silno mijenja pod rukom i vještinom obrađivača. Neplodna divlja šikara postaje plodno tlo, a to što poboljšava zemljište tako se s njime stapa da se većinom od njega nikako ne može odijeliti. A zar dopušta pravednost da netko ima i uživa ono na čemu se drugi mučio? Kao što učinci prate onaj uzrok koji ih je proizveo, tako je pravedno da plod rada pripada onima koji su uložili trud.

S pravom, dakle, sav ljudski rod, ne obazirući se na protivna mišljenja nekolicine, nego pomnjivo promatrajući narav, u toj istoj naravi pronalazi zakon koji je temelj razdiobe dobara; i priznavajući da je privatno vlasništvo u najboljem skladu s ljudskom naravi te

miroljubivim i mirnim društvenim suživljenjem, svečano ga je ozakonio praksom svih stoljeća.

Građanski zakoni, kad su pravedni, dobivaju svoju snagu od naravnog zakona, potvrđuju pravo privatnog vlasništva o kojemu govorimo te ga brane upotrebljavajući i silu. To je potvrdio i autoritet božanskih zakona koji najstrože zabranjuju čak i poželjeti tuđe: *»Ne poželi žene bližnjega svoga! Ne hlepi za kućom bližnjega svoga, njivom njegovom, slugom njegovim, sluškinjom njegovom, volom njegovim, magarcem njegovim, ni za čim što je bližnjega tvoga«*.[1]

Čovjekova sloboda

9. Prava koja imaju pojedinci mnogo se bolje ističu kad ih promatramo u vezi i skladu s *dužnostima čovjeka u obiteljskoj zajednici.* Nema sumnje da je svaki čovjek slobodan u izboru načina života. Svatko se po svojoj volji može odlučiti za jedno ili za drugo, ili da slijedi savjet Isusa Krista o djevičanstvu ili da se veže ženidbenim vezom. Nijedan ljudski zakon ne može čovjeku oduzeti naravno i prvobitno pravo na ženidbu, niti bilo na koji način ograničiti glavnu svrhu ženidbe koja je u početku ustanovljena Božjim autoritetom riječima: *»Plodite se i množite«*.[2] Obitelj je, dakle, odnosno kućna zajednica doduše maleno društvo, no pravo društvo, starije od svakoga građanskog društva te ima prava i dužnosti neovisne o državi. Što smo, dakle, dokazali da je pojedinim osobama narav dala pravo vlasništva, to treba prenijeti na čovjeka ukoliko je glava obitelji. Štoviše, to je pravo toliko snažnije koliko ljudska osoba u obiteljskoj zajednici više obuhvaća.

Obitelj i država

10. Najsvetiji je zakon naravi da se otac obitelji brine za život i odgoj onih koje je rodio. Sama narav ide za tim da otac svojoj djeci koja su njegov plod mora steći i pribaviti sve ono što će ih u budućem životu moći pošteno braniti od svake nesreće. A tu dužnost može izvršiti samo tako da plodonosno posjeduje stvari te ih i svojoj djeci ostavi kao baštinu. Kao što je država, tako je i obitelj, kako smo spomenuli, pravo društvo kojim upravlja posebna tj. očinska vlast. Unutar granica određenih vlastitom svrhom ima obitelj bar toliko prava koliko građansko društvo da izabire i upotrebljava stvari koje su nužne zajednici i njezinoj opravdanoj slobodi. Rekli smo, bar toliko, jer je obiteljska zajednica i logički i stvarno mnogo starija od građanskog društva, pa odatle i slijedi da su joj također prava i dužnosti

[1] Pnz 5, 21.
[2] Post 1, 28.

stariji i u neposrednoj vezi s naravi. Kad bi građani i obitelji našli u društvu umjesto pomoći povredu, umjesto zaštite smanjenje svoga prava, tada bi društvo postalo više mrsko nego poželjno.

Država i njezino upletanje u obitelj

11. Velika je dakle i pogibeljna zabluda htjeti da se građanska vlast po volji upleće u unutrašnji život obitelji. Sigurno, ako se obitelj možda nađe u teškoćama iz kojih sama nikako ne može izaći, u takvim neprilikama državna vlast opravdano posreduje, jer su pojedine obitelji dio države. Slično, u slučaju velikih nereda u međusobnim odnosima unutar obitelji, neka posreduje država i neka svakome dade njegovo pravo, jer to ne znači oteti prava građana nego ih osigurati i zaštititi u skladu s pravdom. No tu se moraju zaustaviti oni koji su na čelu države. Narav ne dopušta da se prekorače ove granice. Očinska je vlast takva da je država ne može poništiti ni prisvojiti, jer je njezin izvor isti i zajednički s onim što ga ima sam ljudski život. *"Sinovi su nešto očevo«* i kao neko proširenje očeve osobe. Da pravo kažemo, oni ne ulaze u građansko društvo i ne sudjeluju u njemu po sebi, nego po obitelji u kojoj su se rodili. A to je zato *«što su sinovi po naravi nešto očevo... i prije nego dođu k razumu pod vlašću su roditelja»*.[3] Kad, dakle, *socijalisti* dokidaju roditeljsku vlast te mjesto nje uvode državnu, čine *protiv naravne pravednosti i* kidaju sam obiteljski vez.

Socijalističko rješenje je štetno za samo društvo

12. Previše je jasno da bi, osim nepravde, iz toga nastala zbrka i pomutnja u svim staležima građana. Bio bi otvoren put međusobnoj zavisti, ogovaranju i neslozi. Nestalo bi privatne inicijative uma i marljivosti pojedinca. Tako bi nužno presušili i izvori bogatstva. Ona zamišljena jednakost ne bi bila drugo nego opća nevolja i bijeda.

Iz svega toga slijedi da treba odbaciti *socijalističko* načelo o zajedništvu dobara, jer ono škodi i onima kojima bi trebalo pomoći. Ono se protivi naravnim pravima pojedinaca, iskrivljuje dužnost države i muti opći mir. Ostaje, dakle, kad se traži pomoć narodu, da se kao netaknut temelj postavi pravo na privatno vlasništvo. Nakon što smo pretpostavili, iznijet ćemo gdje valja tražiti lijek.

[3] Sv. TOMA, *Summa Theol*., II-II. q. 10, a. 12.

DRUGI DIO

PRAVI LIJEKOVI

A) DJELO CRKVE

13. S pouzdanjem započinjemo raspravu, i to s potpunim svojim pravom. Radi se naime o stvari koja se ne da riješiti bez pomoći vjere i Crkve. Budući da je naša dužnost u prvom redu čuvati vjeru i sve ono što je u crkvenoj vlasti, držimo da bismo zanemarili dužnost kad bismo šutjeli. Ta važna stvar zahtjeva i trud i nastojanje drugih: državnih vladara, posjednika i bogataša te, konačno, i samih radnika o kojima je riječ. No bez oklijevanja tvrdimo da će svi ljudski napori biti uzaludni, ako se zapostavi Crkva. Crkva, naime, crpe svoj nauk iz Evanđelja, sposoban da sukobe ili stiša ili ublaži. Crkva ne prosvjetljuje um, nego svojim zapovijedima upravlja i ćudorednim životom pojedinaca. Ona svojim mnogim i vrlo korisnim uredbama poboljšava stanje radnika. Ona vruće želi i nastoji ujediniti snage i mišljenje svih staleža, ne bi li se tako što bolje udovoljilo potrebama radnika. Ona smatra potrebnim da se u tu svrhu urede, razborito i umjereno, sami zakoni i državna vlast.

1. Neizbježnost društvene nejednakosti i teškog rada

14. Najprije treba upamtiti da valja podnositi različite uvjete ljudskog života: nemoguće je iz ljudskog društva ukloniti društvenu nejednakost. *Socijalisti,* istina, idu za tim, ali im je svako nastojanje uzaludno, jer se protivi samoj naravi stvari. Iz same naravi proizlaze u ljudskom rodu velike i premnoge nejednakosti. Nemaju svi jednake umne sposobnosti ni jednake marljivosti, ni zdravlja ni snage. Iz toga same od sebe proizlaze razlike i nejednakosti društvenih prilika. To ide potpuno u prilog potrebama pojedinaca i društva, jer zajedničkom su životu potrebne razne sposobnosti. Upravo ta razlika u životnim odnosima tjera ljude da se bave različitim zanimanjima.

Što se tiče tjelesnog rada, čovjek ne bi bio sasvim besposlen ni *u stanju nevinosti.* Što bi onda volja slobodno željela kao duhovnu nasladu, na to ju je kasnije kao na zadovoljštinu za grijeh u trpljenju nagonila nužda. *»Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje*

hraniti svega vijeka svog«.[4] Isto tako neće biti nikada kraj ni ostalim nevoljama na zemlji, jer su zle posljedice grijeha koje treba podnositi oštre, tvrde i teške. One prate čovjeka sve do smrti. Ljudsko je, dakle, naslijeđe trpjeti i patiti i što god ljudi pokušaju i urade, neće nikakvom silom ni vještinom sasvim iskorijeniti nevolje iz ljudskog društva. Kad neki tvrde da to mogu postići obećavajući bijednom puku život bez boli i patnji, pun mira i neprestanih raskoši, zasljepljuju ga i varaju. Odatle će proizaći zla veća od sadašnjih. Najbolje je ovozemaljske stvari promatrati onakvima kakve jesu, a nevoljama, kako smo naglasili, tražiti prikladna olakšanja drugdje.

2. Potrebna je sloga

15. U pitanju o kom govorimo osobito je zlo vjerovati da se jedna klasa sama po sebi protivi drugoj, kao da je sama narav odredila da se bogataši i radnici stalno međusobno bore. To se protivi i razumu i istini. Naprotiv, istina je, kao što se u tijelu pojedini udovi međusobno slažu i time stvaraju divan sklad, isto je tako i narav za državu odredila da se obje klase međusobno slažu i stvaraju ravnotežu. Jedna drugoj bezuvjetno trebaju: ne može kapital opstojati bez rada ni rad bez kapitala. Sklad stvara ljepotu i red, naprotiv iz neprestane borbe rađa se nered i surovost. A da nestane i da se iskorijeni borba, kršćanske ustanove imaju za to raznovrsnu moć.

3. Odnos među društvenim klasama

a) Pravednost

16. Prvenstveno cijeli nauk vjere koju tumači i čuva Crkva ima dovoljno snage da izmiri bogataše i radnike. Ona ih može izmiriti i sjediniti pozivajući i jedne i druge na međusobne dužnosti, a osobito na one koje izviru iz pravednosti.

Ovo su dužnosti koje se odnose na radnika: potpuno i vjerno izvršavati ono što je s obzirom na rad slobodno i pravedno ugovorio. Ne smije nipošto uništavati sirovinu ni vrijeđati osobu vlasnika. Neka braneći svoja prava ne upotrebljava silu i neka se ne buni. Ne smije se družiti s pokvarenim ljudima koji lukavo bude neumjerene nade i daju prevelika obećanja, iz čega obično slijedi nekorisno kajanje i gubitak dobara.

Dužnosti su bogataša i gospodara ove: ne smije s radnicima postupati kao s robovima. Moraju u njima poštovati dostojanstvo ljudske osobe koja je oplemenjena kršćanskim obilježjem. Korisna zanimanja, kako to uči zdrav razum i kršćanska filozofija, nisu nipošto

---

[4] Post 3, 17.

čovjeku na sramotu, nego na čast jer se njima omogućuje pošteno životno uzdržavanje. Sramotno je nečovječno izrabljivati ljude kao sredstvo za stjecanje dobitaka te ih jedino toliko cijeniti koliko im vrijede sila i snaga. Jednako tako vrijedi zapovijed da kod radnika valja voditi računa o njihovoj vjeri i duhovnim dobrima. Poslodavci su zato dužni stvari tako urediti da radnik u zgodno vrijeme može obaviti svoje religiozne potrebe. Ne smiju ga izložiti podmitljivim zavođenjima i poticajima na grijeh. Jednako ga ne smiju odvraćati od brige za obitelj i nastojanja da nešto prištedi. Neka ne nameću teži rad nego što ga sile mogu podnijeti ili takav koji ne odgovara dobi i spolu.

17. A najveća je dužnost poslodavca da svakome dadu što je pravo. Neka plaći odrede pravednu mjeru, a to ovisi o više okolnosti. Napose neka bogataši i poslodavci znadu da ni Božja ni ljudska prava ne dopuštaju u osobnu korist tlačiti bijednike i nevoljnike te bogatiti se iz tuđe bijede. Prevariti bilo koga u zasluženoj plaći velik je grijeh koji vapi u nebo za osvetom. *»Evo: plaća kosaca... koju im uskratiste - viče, i vapaji dopriješe do ušiju Gospoda nad vojskama."* [5] Neka se, konačno, bogataši pomno čuvaju da ni silom ni prijevarom ni lihvom ne naškode pri štednjama radnika. To više što oni nisu protiv nepravde i nemoći dosta osigurani te njihovu imovinu valja smatrati to svetijom što je neznatnija. Zar ne bi samo obdržavanje ovih zakona moglo stišati silu i uzroke razmirica?

b) Ljubav

18. No Crkva slijedeći Isusa Krista, učitelja i vođu, ide za višim, tj. zapovijedajući nešto savršenije želi jedan stalež što više približiti drugome te ih u prijateljstvu spojiti. Razumjeti i istinski procijeniti zemaljski život ne možemo ako se ne obaziremo na drugi, tj. besmrtni, bez kojega pravi pojam moralnog dobra nužno propada, štoviše, sve stvorene stvari postaju neprotumačiva tajna do koje ne bi moglo doprijeti nijedno ljudsko istraživanje: Što smo, dakle, naučili iz same naravi, to također stoji u kršćanskom nazoru na kojemu se, kao na glavnom temelju, osniva sva bit i cijeli sustav vjere, da ćemo uistinu živjeti tek onda kad ostavimo ovaj život. Bog nije stvorio čovjeka za ova krhka i prolazna dobra, nego nebeska i vječna. Nije nam dao zemlju kao prebivalište, nego kao mjesto progonstva. Imaš li ili nemaš bogatstva i ostalih stvari, koje se nazivaju dobrima, to na vječno blaženstvo ništa ne utječe. No vrlo je važno, kako se njima služiš. Isus Krist svojim *obilnim otkupljenjem* nije nipošto odstranio razne nevolje, kojima je život isprepleten, nego ih pretvorio u poticaj na krepost i prigodu za velike zasluge, tako da nijedan od umrlih ne može dobiti vječne plaće, ako ne ide

[5] Jak 5, 4.

stopama ranjenoga Isusa Krista. *«Ako ustrajemo, s njime ćemo i kraljevati.»*[6] Trud je i muku divno ublažio time što ih je sam slobodnom voljom prigrlio. Svojim primjerom, milošću i nadom u vječnu plaću olakšao nam je trpljenje u boli: *«Ta ova malenkost naše časovite nevolje donosi nam obilato, sve obilatije, breme vječne slave.»*[7]

Zato imućnicima opomena da ih bogatstvo ne oslobađa od nevolja i da ne pridonosi ništa za vječnu sreću, nego joj, štoviše, smeta.[8] Neka se bogataši boje krajnje ozbiljnih prijetnji Isusa Krista,[9] prema kojima im valja položiti strog račun Bogu o upotrebi bogatstva.

c) Prava korist bogatstva

19. Kako valja upotrebljavati bogatstvo, imamo izvrstan i vrlo važan nauk koji je filozofija naučavala, a Crkva ga sada do savršenstva tumači i potiče da se ne drži samo u pameti, nego da se primjenjuje u životu. Temelj se ovog nauka sastoji u slijedećem: valja razlikovati pravedni posjed novca od njegove upotrebe. Privatno posjedovati dobra, vidjeli smo malo prije, proizlazi iz naravnog prava, a tim se pravom služiti, naročito u društvenom životu nije samo slobodno, nego je veoma nužno. «*Čovjek dopušteno posjeduje privatno vlasništvo. Ono mu je također za život potrebno.»*[10] No ako se pita kakva mora biti upotreba, onda Crkva bez oklijevanja odgovara: *«Što se toga tiče, čovjek ne smije imati izvanjske stvari kao svoje vlastite, nego kao opće, da ih uzmogne i drugima rado dijeliti u potrebi. Zato i veli apostol: 'Zapovijedi bogatima ovoga svijeta da rado dijele drugima'».*[11] Nitko, doista, nije dužan pomagati druge od onoga što je njemu potrebno za uzdržavanje svoje i svojih, ni drugima dijeli od onoga što je njemu potrebno da sačuva dostojanstvo svoje osobe i ono što njemu dolikuje: *«Nitko ne mora živjeti ispod svoga dostojanstva«.*[12] Kad se pak udovolji potrebi i dostojanstvu, dužnost je udijeliti od onoga što je preostalo. "*Što vam preostaje, dajte kao milostinju.»*[13] Te dužnosti ne proizlaze iz pravednosti, osim u krajnjoj nuždi, nego iz kršćanske ljubavi, a njezino ispunjenje ne možemo tražiti zakonskim putem. No nad ljudskim zakonima i sudovima stoji zakon i sud Boga, Isusa Krista, koji na mnogo načina potiče da se čini dobro: *«Blaženije je davati nego primati».*[14] On će smatrati da je podijeljena ili

[6] 2 Tim 2, 12.
[7] 2 Ko*r* 4, 17.
[8] Usp. Mt 19, 23-24.
[9] Usp. Lk 6, 24-25.
[10] *Summa Theol*., II-II. q. 66, a. 2.
[11] *Ondje*, q. 55. a. 2.
[12] *Ondje*, q. 32, a. 6.
[13] Lk 11, 41 (Papa citira Vulgatu u kojoj stoji "što vam preostane", a grčki i hrvatski tekst imaju "ono što je unutra").
[14] Dj 20, 35.

uskraćena milostinja njemu samome podijeljena ili uskraćena. *«Što god učiniste jednome od ove moje najmanje braće, meni učiniste.»*[15] Stvar se sastoji u ovome: Tko je Božjom dobrotom primio više dobara, bilo tjelesnih i vidljivih, bilo duhovnih, primio ih je zato da ih upotrijebi za svoje usavršavanje i kao sluga Božje providnosti na korist drugih. *«Tko ima talenta neka ne šuti. Tko ima obilno imetka, neka se čuva da ne ohladi za djela milosrđa. Tko ima sposobnost upravljanja, neka mnogo nastoji da s bližnjim podijeli upotrebu i plodove.»* [16]

d) Prednosti siromaštva

20. A one koji nemaju bogatstva, Crkva poučava da po Božjem naumu siromaštvo nije sramota. Ne treba se stidjeti uzdržavanja radom. To je životom i djelima potvrdio Gospodin Isus Krist koji je za spasenje svijeta, *«premda bogat, postao siromašan»,*[17] premda je bio Sin Božji i sam Bog, ipak je htio da ga drže i smatraju tesarovim sinom. Štoviše, nije se ustručavao provoditi velik dio svog života u tesarskom radu. *«Nije li ono drvodjelja, sin Marijin?»*[18] Ako promatramo božanstvo tog uzora, lako ćemo razumjeti da se prava vrijednost i dostojanstvo čovjeka sastoji u ćudorednosti, tj. u kreposti; da je krepost opća baština ljudi koju mogu steći svi, najniži i najviši, bogati i siromašni; da će plaću vječnoga blaženstva postići samo onaj u koga se bude našla krepost i zaslužna djela. Štoviše, čini se da je volja Božja sklonija staležu nevoljnika. Isus Krist naziva siromahe blaženima.[19] Ljubazno poziva k sebi sve one koji su umorni i opterećeni da ih utješi.[20] Osobitom ljubavlju ljubi najniže i one koji trpe nepravdu. Ako te istine budu poznate, lako će se u imućnih umanjiti naduta oholost, a u nevoljnika osokoliti duh poštenja. Jedni će biti potaknuti na susretljivost, a drugi na skromnost. Time će se ukloniti suprotnost koja je plod oholosti te će se dosta lako postići da se oba staleža slože i pomire.

e) Kršćansko bratstvo

21. No njih, ako poslušaju kršćanske zapovijedi, neće spojiti samo prijateljstvo, nego i bratska ljubav. Razabrat će, naime, i razumjeti, da je sve ljude stvorio zajednički Bog Otac; da svi teže prema istom konačnom dobru, a to je sam Bog koji jedini može potpuno i svestrano učiniti blaženima ljude i anđele; da je svatko dobrotom Isusa Krista otkupljen i da

---

[15] Mt 25, 40.
[16] Sv. GRGUR VELIKI PAPA, In Evang. hom., IX, r. 7.
[17] 2 Kor 7, 9.
[18] Mk 6, 3.
[19] Usp. Mt 5, 3.
[20] Mt 11, 28.

su svi, primivši dostojanstvo djece Božje, povezani bratskom ljubavlju i Gospodinom Isusom Kristom, *«prvorođenim od mnoge braće»*. Zatim da naravna dobra kao i darovi Božje milosti pripadaju cijelom ljudskom rodu i da se nikomu, osim nevrijednima, ne uskraćuje baština nebeskih dobara. *«Ako pak djeca, onda i baštinici, baštinici Božji, a subaštinici Kristovi.»*[21]

To je ideal dužnosti i prava kako ih razvija kršćanska filozofija. Zar nije očito da bi brzo prestala svaka borba, kad bi ova načela prevladala u građanskom društvu?

4. Pozitivna sredstva

a) Širenje kršćanskog nauka

22. Crkva se ipak ne zadovoljava samo time da pokaže put kojim bi se moglo naći zdravlje nego vlastitom rukom primjenjuje lijekove. Ona svom snagom nastoji, praksom i naukom, odgajati i obrazovati ljude. Taj spasonosni nauk nastoji provesti pomoću biskupa i svećenika. Zatim nastoji proniknuti u duše i skloniti volje da se dragovoljno dadu upravljati i vladati stegom Božjih zapovijedi. Upravo u tome, što je najglavnije i od najveće važnosti, budući da odatle proizlazi sva korist i budući da je u tome čitav spor, jedino Crkva najviše može. Sredstva kojima se služi da pokrene duše dana su joj od Krista Isusa upravo poradi spomenutih razloga i ona imaju u sebi snagu od Boga im podijeljenu. Samo takva sredstva mogu doprijeti do nutrine srca i potaknuti čovjeka da se odazove dužnosti te svlada požude, da ljubi Boga i bližnjega, i to savršenom ljubavlju, i da srčano odstrani sve što god priječi krepostan život.

b) Obnova društva

Bit će dosta ako se sjetimo takvih primjera iz starine. Spominjemo samo nedvojbene stvari i događaje. Kršćanske su naime uredbe posve obnovile građansko društvo. Ta obnova bila je pravi napredak ljudskog roda. Štoviše, on se iz rasula vratio u život i popeo do tolike savršenosti kakva nije postojala ni prije niti će ubuduće ikada biti veća. Napokon, Isus Krist je početnik svih ovih dobara. Svijet je primivši svjetlo Evanđelja, upoznao veliko otajstvo utjelovljenja Božje Riječi i ljudskog otkupljenja. Život je Isusa Krista, Boga i čovjeka, obuzeo države te ih je prožeo vjerom u njega, njegovim zapovijedima i zakonima.

Ako, dakle, ljudsko društvo treba izliječiti, izliječit će se jedino tako da se uspostave kršćanski život i običaji. Za društva naime koja propadaju, a treba ih uspostaviti, posve je pravo tražiti da se vrate na svoj početak. U tome se sastoji savršenost svakoga društva da se

---

[21] Rim 8, 17.

radi i nastoji postići ono radi čega je utemeljeno. Na društvene pokrete i čine potiče isti onaj razlog koji je društvo rodio. Društvo će propasti ako skrene s prvobitne svrhe, a opet će se podići ako se k njoj vrati. To se odnosi na cijelo građansko društvo, prema tome i na onaj stalež građana koji svoj život uzdržavaju radom, a tih je najviše.

c) Crkva se brine i za vremenita dobra

23. Ne treba vjerovati da je Crkva zato što je upravila svoju brigu prema dušama, zanemarila ono što se odnosi na smrtni i zemaljski život. Crkva se napose stara da se radnici izvuku iz vrlo nesretnoga stanja i da poboljšaju svoje životne prilike. Već time što Crkva poziva ljude na krepost i odgaja ih, čini veliko djelo. Ako se naime kršćanski zakoni točno obdržavaju, oni sami pridonose svoj dio da se poboljša blagostanje u izvanjskim prilikama, jer zazivaju pomoć Boga začetnika i izvora svih dobara; zaustavljaju dvostruku kugu našega života koja čini čovjeka bijednikom usprkos obilnom bogatstvu, a to je pohlepa za imetkom i požuda za uživanjem.[22] Zadovoljni umjerenim životom skromni dohodak nadomještaju štednjom, daleko od opačina koje proždiru ne samo skromno nego i najveće imanje i rastepu najbogatije baštine.

24. Osim toga, Crkva da neposredno pomogne radnicima osniva i njeguje ono što smatra potrebnim da im pritekne u oskudici. U toj vrsti dobročinstva Crkva se uvijek odlikovala te je i sami radnici mnogo hvale i uzdižu. Međusobna ljubav najstarijih kršćana bila je toliko snažna da su se bogatiji često odricali svog imetka u korist siromašnih. Zato *«nitko među njima nije oskudijevao»*.[23] Đakonima, čiji je red upravo zato i ustanovljen, apostoli su naložili svaki dan vršiti djela milosrđa, a apostol Pavao, premda se brinuo za sve Crkve, ipak je poduzimao mučna putovanja da siromašnijim kršćanima osobno donese milostinju. Takve darove koji su se dragovoljno skupljali na svakom sastanku Tertulijan naziva *«pobožnim zakladama»,* jer su bile *«namijenjene za pomoć i ukop bijednika, za mladiće i djevojke bez imetka i roditelja, za domaće, starce, za brodolomce»*.[24] Odatle je pomalo nastala ona imovina koju je Crkva svetom brigom čuvala kao očevinu siromaha. Štoviše, siromašnom je puku davala potporu prištedjevši im tako stid kad bi morali prosjačiti. Zajednička je majka bogatih i siromašnih znala posvuda u velikoj mjeri poticati na kršćansku ljubav te osnivati redovničke zavode i mnoge druge korisne ustanove, pa ne bi bilo gotovo nijedne vrste nevolje koja bi morala ostati bez utjehe.

[22] Usp. 1 Tim 6, 10.
[23] Dj 4, 34.
[24] Apol., II, 39.

Ima, dakako, i danas mnogo onih koji, kao nekada pogani, zlorabe tu plemenitu ljubav napadajući Crkvu. Mjesto nje osnivaju pomoć silom građanskih zakona. No sve ljudsko nastojanje neće naći ono što bi moglo nadomjestiti kršćansku ljubav koja se svom snagom posvetila koristi drugih. Jedino Crkva ima tu jakost, koja ne bi bila nikakva da ne izvire iz Presvetog Srca Isusova. Daleko od Isusa Krista luta onaj koji se odijelio od Crkve.

B) DJELO DRŽAVE

25. No nema sumnje, da se za rješenje tog pitanja traže i ona sredstva koja su u ljudskoj vlasti. Svi listom, kojih se predmet tiče, moraju ići za istim ciljem, koliko je tko dužan. Donekle je to slično Božjoj providnosti koja upravlja svijetom, jer obično vidimo, da učinci proizlaze iz sudjelovanja svih onih uzroka o kojima ovise.

Očito je, dakle, kakvu pomoć treba očekivati od države. Govoreći ovdje o državi, ne mislimo ovdje na državu kakvu ima ovaj ili onaj narod, nego na takvu kakva odgovara naravi, kakvu traži zdrav razum i kakvu nam pokazuju načela božanske objave, koja smo razvili naročito u okružnici »O kršćanskom uređenju države« *(Immortale Dei).*

1. Država ima pravo zahvata

26. Oni koji upravljaju državom najprije moraju općenito pomagati cjelokupnim zakonodavstvom i političkim ustanovama i raditi da iz samog ustrojstva i državne uprave cvjeta blagostanje zajednice i pojedinaca. To je zadaća građanske razboritosti i prava dužnost onih koji su na vlasti. A sreću i dobrobit države unapređuju ponajviše: ćudoređe, dobro uređen obiteljski život, obdržavanje vjere i pravednosti, umjereno nametnuti te pravedno podijeljeni javni tereti, napredak industrije i trgovine, napredno poljodjelstvo i drugo slično tome. Što se to većom pomnjom bude promicalo, to će građani bolje i sretnije živjeti. - Dakle, pomoću tih stvari mogu isto tako upravitelji države veoma mnogo popraviti stanje radnika te ujedno koristiti ostalim staležima, i to na temelju svoga prava, bez sumnjičenja da prelazi granice, jer država po svojoj dužnosti mora brinuti za opće dobro. Što bude više ta opća skrb donijela ploda, to će manje biti nužno da se za poboljšanje radničkog položaja traže drugi putovi.

a) Za opće dobro

27. No valja uzeti u obzir nešto što se neposredno odnosi na sam predmet, tj. da država

postoji i za više i za niže klase. Radnici bez posjeda su po naravi isto tako građani kao i bogataši, pravi i živi udovi narodnoga tijela od kojih posredovanjem obitelji nastaje tijelo države; da i ne spominjemo kako njih u svakom gradu ima najviše. Zato je besmisleno voditi brigu samo o jednom dijelu državljana, a drugi dio zanemarivati. Javna vlast treba da vodi brigu o uzdržavanju i promicanju probitka radnika. Ako se to ne učini, bit će povrijeđena pravica koja traži da se svakome dade svoje. O tom mudro veli sv. Toma: «*Kao što su dio i cjelina donekle isto, tako ono što pripada cjelini pripada i dijelu*».[25] Među mnogim, dakle, i teškim dužnostima vladara koji žele dobro svome puku ističe se osobito ta da svaki stalež građana jednako brane i strogo obdržavaju pravednost koja se zove *razdiobna* (iustitia distributiva).

No iako svi građani bez iznimke moraju nešto pridonijeti za opće dobro, od kojega opet jedan dio sam po sebi ide u korist pojedinaca, ne mogu ipak svi isto i jednako pridonositi. Ipak, kako god se promijene oblici vlasti, uvijek će među staležima građana biti one razlike bez kojih se nijedno društvo ne može zamisliti. Nužno je da bude takvih koji će se baviti državničkim poslovima: stvarati zakone, krojiti pravdu te koji će savjetom i ugledom upravljati poslovima u miru i u ratu. Svatko vidi da su takvi muževi odličniji te ih valja smatrati prvacima cijelog naroda, zato što neposredno i djelotvorno sudjeluju za opće dobro. Oni pak koji vrše kakav obrt ne koriste državi onako kao oni prvi, niti u istoj mjeri. Ipak i oni, premda manje izravno, mnogo koriste javnom blagostanju. Doista, budući da društveno dobro mora biti takvo da ljudi, kad ga postignu, postanu bolji, ono se prvenstveno sastoji u kreposti. No dobro uređena država mora se brinuti i za tjelesna i izvanjska dobra, *«kojih je upotreba potrebna za kreposne čine»*.[26] A da se ta dobra steknu, najviše je potreban i koristan rad radnika, obavljali ga oni u polju ili u radionicama. Štoviše, njihova je snaga i korist tolika te je velika istina da države samo trudom radnika postaju bogate. Pravednost, dakle, traži da se država javno brine za radnika, tako da i on od onoga što je pridonio za opću korist i sam nešto dobije, kao npr. stan i odijelo, da zdrav uzmogne lakše podnositi život. Odatle slijedi da valja podupirati sve ono što može popraviti stanje radnika. Ta briga ne samo da nikome ne škodi, nego će, štoviše, koristiti svima, jer je državi stalo da ne ostanu u bijedi oni od kojih potječu tako nužna dobra.

2. Pravila i granice prava zahvata

28. Nije pravo, rekli smo, da država apsorbira građane i obitelj. Pravedno je, da se i jednoj

[25] *Summa Theol*., II-II. q. 61, a. 1 ad 2.
[26] Sv. TOMA, *De reg. princ*., I, 17.

i drugoj strani zajamči vlast slobodnog djelovanja, ukoliko to može biti bez povrede općega dobra i bez nepravde za pojedinca. Ipak, oni koji zapovijedaju moraju braniti zajednicu i njezine udove, zajednicu zato jer je vrhovnoj vlasti narav naredila da je čuva, tako da je čuvati opće dobro ne samo vrhovni zakon, nego i sam smisao i svrha vlasti; a udove zato što briga za državu ide po naravi ne na korist onih kojima je ona povjerena, nego onih koji su joj povjereni, u čemu se slažu i filozofija i kršćanska vjera. Budući da vlast zapovijedanja dolazi od Boga te je neko sudioništvo u njegovoj vrhovnoj vlasti, treba je izvršavati po primjeru božanske vlasti koja se očinskom ljubavlju brine za stvari pojedine i za sve zajedno. Ako je, dakle, nanesena ili ako prijeti kakva šteta zajednici ili koristi pojedinih staleža, a ne može se drugačije ni spriječiti ni pomoći, tada je nužno da u pomoć pritekne javna vlast.

29. Blagostanju pojedinaca i zajednice koristi da odnosi budu mirni i uređeni, da sav obiteljski život bude uređen prema Božjim i naravnim zakonima, da se vjera vrši i poštuje, da javno i privatno cvate nepovrijeđena ćudorednost, da se pravednost drži svetom i da je jedan drugome ne krši nekažnjeno, da rastu krepki građani koji će moći, bude li potrebno, braniti i podupirati državu. Zato, ako zbog buna i štrajkova dođe do javnih nereda, ako se među radnicima bitno poremete naravni odnosi u obitelji, ako se ne poštuje vjera radnika, jer im se ne daje prilika da obavljaju svoje vjerske dužnosti; ako u radionicama zaprijeti opasnost za moralni život zato što su spolovi izmiješani i zbog drugih poticaja na grijeh ili, nadalje, ako poslodavci tlače radnike nepravednim teretima te ih ponizuju uvjetima koji se protive osobnom i ljudskom dostojanstvu radnika; ako škode zdravlju prekomjernim radom koji nije primjeren ni spolu ni dobi, tada treba upotrijebiti silu i ugled zakona u stalnim granicama. Te granice određuje slučaj koji traži pomoć zakona, a to znači da zakoni ne smiju ići dalje negoli je potrebna da se zlo iscijeli ili pogibelj odvrati.

Prava treba sveto zaštititi, bila ona na ne znam kojoj strani, a javna vlast se mora pobrinuti, otklanjajući i kažnjavajući nepravde, da svatko svoje posjeduje. Zaštićujući prava privatnih vlasnika treba naročito paziti na slabe i siromašne. Stalež bogatih sa svojim sredstvima ne treba toliko javne zaštite. Siromašni svijet, nemajući ništa čime bi se branio, oslanja se najviše na zaštitu države. Za radnike se; dakle, jer se broje u siromašne, treba država naročitom brigom brinuti.

3. Naročiti slučajevi zahvata

a) Obrana privatnog vlasništva

30. Dobro je da o nekim važnijim pitanjima napose progovorimo. Prvo: zakoni moraju

štititi i braniti privatno vlasništvo. Pohota je veoma žestoka, i zato treba najviše nastojati da se puk pridrži kod svoje dužnosti. Ako je dopušteno, a to se ne protivi pravdi, nastojati za boljim, ono pravednost zabranjuje i sama opća korist ne dopušta da se drugome oduzme što je njegovo i da se posegne za tuđom imovinom pod krinkom neke besmislene jednakosti. Pretežno veći dio radnika želi doista steći bolje uvjete poštenim radom, ne nanoseći nikomu nepravdu. No ima ih doista koji su zadojeni zlim nazorima i koji žude za prevratom te na svaki način nastoje izazvati smutnje a druge na to natjerati silom i prijetnjama. Neka dakle autoritet države posreduje i, obuzdavši bunitelje, neka radnike sačuva od rušitelja ćudoređa, a zakonite gospodare od otimačine i grabeža.

b) Obrana rada

(1) Protiv štrajkova

31. Predug i pretežak posao te premalena plaća nerijetko su razlog da radnici svojevoljno obustave rad. Ovom čestom i teškom neredu treba dati lijeka, jer ovakva obustava nije samo na štetu poslodavca i samim radnicima, nego škodi i trgovini i javnom blagostanju, to naime obično nije bez nasilja i nereda te često dolazi u pogibelj i javni mir. Pri tom je najuspješnije i najspasonosnije ako vlast zakonima predusretne i spriječi da zlo ne bukne, pomno odstranivši razloge i uzroke zbog kojih se čini da će nastati sukobi medu radnicima i poslodavcima.

(2) Uvjeti rada

32. Isto tako ima mnogo toga kod radnika što država mora štititi i braniti, a najprije duhovna dobra. Smrtni, naime, život, bio on ne znam kako dobar i poželjan, nije ipak ono posljednje za što smo rođeni, nego samo put i sredstvo da se usavrši život duše spoznajom istine i ljubavi dobra. Duša nosi utisnutu sliku i priliku Božju, te u njoj stoluje ono gospodstvo po kojem je zapovjeđeno čovjeku da vlada nad nižom prirodom i da sebi na korist upotrijebi svu zemlju i more: *"Napunite zemlju i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji"*.[27] U tome su svi ljudi jednaki i ništa nema u čemu bi se razlikovao bogat od siromaha, gospodar od sluge, vladar od podanika: *"Jer jedan je Gospodin sviju"*.[28] Nitko ne smije nekažnjeno vrijeđati dostojanstvo čovjeka, jer čovjeka i sam Bog susreće *s velikim poštovanjem.* Ne smije se priječiti ono savršenstvo koje je usmjereno prema vječnom životu u nebu. Štoviše, ni sam čovjek ne može u tome po volji sa sobom postupati protiv svoje naravi i prihvatiti ropstvo duha, jer se ne radi

[27] Post 1, 28
[28] Rim 10, 12.

o pravima koja su čovjeku dana na volju već o apsolutno nepovredivim dužnostima prema Bogu.

Odatle slijedi da treba na blagdane obustaviti rad i trud. Neka nitko ne misli da se time podržava kakva lijenost, a još manje da je to ona obustava rada kakvu mnogi žele a koja potpiruje mane i uopće pomaže rasipanje novca, nego je to onakav počinak od rada, kakav vjera posvećuje. Počinak spojen s vjerom poziva čovjeka od svagdanjega rada i truda, potičući ga da misli na nebeska dobra i da vječnome biću iskaže pravedno i dužno štovanje. To je prvenstveni smisao i svrha počinka koji treba uvesti na blagdane, što ga je Bog u Starom zavjetu propisao posebnim zakonom riječima: *"Sjeti se da svetkuješ dan subotnji«;*[29] a sam nas je stvarno poučio odabravši tajanstveni mir odmah čim je stvorio čovjeka: *"I počinu u sedmi dan od svega djela koje učini"*.[30]

Što se tiče zaštite tjelesnih i izvanjskih dobara, najprije treba bijedne radnike spasiti od ovisnosti od pohlepnih ljudi koji se zlonamjerno i neumjereno služe osobama i stvarima za vlastitu korist. Ne dopušta ni pravednost ni čovječnost tražiti toliko rada da zbog prevelikog napora oslabi duh, a i tijelo podlegne od umora. Kao što je u čovjeku sva narav ograničena ustaljenim granicama preko kojih se ne može prijeći, tako i djelatnost. Doduše, vježbom i upotrebom sile se troše, no uz zavjet da čovjek od časa do časa prestane raditi, pa da miruje i malo otpočine. Dakle, treba paziti da se svagdašnji rad ne produži na više sati nego što to sile dopuštaju. Koliko mora trajati odmor, prosuđuje se prema okolnostima vremena i mjesta te prema zdravlju radnika. Budući da je trud onih koji moraju iz zemlje vaditi željezo, kamen, bakar i druge slične tvari, koje su pod zemljom, veoma velik i pogibeljan za zdravlje, valja ga nadoknaditi kratkoćom vremena. I na godišnja doba treba paziti, jer se ista vrsta posla u jedno doba može lako obavljati, a u drugo ili se ne može nikako ili uz vrlo velike poteškoće.

Zatim, ono što može snažan i odrastao čovjek izvršiti nije pravo zahtijevati od žene ili od djeteta. Štoviše, s obzirom na djecu valja se pomno čuvati da ne ulaze u radionicu dok dovoljno ne ojačaju tijelom, umom i duhom. Prerano trošenje snage koja se u mladosti razvija uništava je kao nježnu biljku, a onemogućava čak i sam odgoj djece. Neki opet poslovi manje dolikuju ženama koje su rođene za domaće poslove u kući, i oni veoma čuvaju dostojanstvo ženskoga spola te po naravi odgovaraju odgoju djece i blagostanju obitelji. Uopće neka se odredi da se radnicima da toliko odmora koliko treba za nadoknadu snage radom iscrpljene i istrošene, jer odmor mora vratiti naporom istrošene sile. U svakom ugovoru što ga poslodavci i radnici međusobno sklapaju, uvijek je i taj izričiti ili neizričiti uvjet da se zajamči jedna i

[29] Izl 20, 8.
[30] Post 2, 2.

druga vrsta odmora. Nije pošteno drugačije se nagoditi, jer nikome nije dopušteno tražiti ili obećati povredu dužnosti koje vežu čovjeka prema Bogu ili prema samome sebi.

(3) Pitanje plaće

34. Dotičemo sada vrlo važno pitanje koje treba dobro shvatiti da se ne griješi ni s jedne ni s druge strane. Naime slobodnim se sporazumom utanačuje način plaće. Čini se, dakle, da bi poslodavac, kad isplati ugovorenu plaću, udovoljio dužnosti i da ni na što više nije obvezan. Nepravedno bi tada bilo samo to kad bi gospodar uskratio svu plaću ili radnik sav preuzeti posao. U tom bi slučaju i ni u kom drugom, državna vlast imala pravo posredovati da se ni jednom ni drugom ne krnji pravo.

Na takvo razmišljanje neće lako ni u svemu pristati tko pravo prosuđuje stvari, jer ono nije potpuno i ne uzima u obzir vrlo važnu okolnost. Rad je ljudska djelatnost kojoj je svrha steći za život ono što mu je potrebno, naročito za uzdržavanje: *"U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti"*.[31]

Dakle, čovjekov rad ima po naravi dvije značajke, tj. on je *osoban,* jer je radna snaga u osobi te posve pripada onomu tko je upotrebljava i na čiju je korist dana. Zatim, rad je *nužan* i to zato jer je plod rada čovjeku potreban za održavanje života, a održavanje života je nenadomjestiva obveza što je nameće sama narav.

Ako se, dakle, promatra samo ukoliko je osoban, nema sumnje da je radniku slobodno suziti utanačenu plaću na što manje. Kao što, naime, trud ulaže slobodno, tako je slobodan zadovoljiti se za svoj trud bilo malom bilo, štoviše, nikakvom plaćom. No posve drugačije valja suditi kad značajci *osobnosti* dodamo oznaku *nužnosti* koju samo mišlju možemo odijeliti od one prve, ali stvarno ne. Uistinu, opća je dužnost svakoga ostati na životu i zločin je ne udovoljiti toj dužnosti. Odatle se rađa pravo pa stjecanje stvari kojima se uzdržava život, a takve stvari daje svakome radom stečena plaća. Uzmimo, dakle, da se radnik i poslodavac slobodno slože kako ih je volja, naročito s obzirom na način plaće. Ima tu uvijek nešto iz naravne pravednosti koja je veća i starija od slobodne volje onih koji ugovaraju da, naime, plaća ne bude nedovoljna za hranu umjerena i poštena radnika. Ako radnik natjeran nuždom ili sklonut strahom od većeg zla prihvati teški uvjet što ga, premda nerado, mora prihvatiti, a koji postavlja gospodar ili poslodavac, onda je to nasilje koje se protivi pravednosti..

[31] Post 3, 19.

Međutim, u ovim i sličnim stvarima, kao npr. koliko sati valja raditi u ovoj ili onoj vrsti posla, kojim se sredstvima najviše pomaže zdravlju u tvornicama ili radionicama, neka se država ne uplića previše, naročito zato što su tako različite okolnosti stvari, vremena i mjesta. Bolje će biti da se ostavi sudu onih o kojima ćemo kasnije govoriti, ili da se krene drugim putem kako bi se osiguralo stanje radnika po pravdi uz podršku i zaštitu države, ako bude potrebno.

c) Odgoj za štednju

35. Kad radnik dobije tako dovoljnu plaću da njom može pristojno uzdržavati sebe, ženu i djecu, ako je razborit, lako će nastojati štedjeti, pa će postići ono na što, čini se, i sama narav potiče, da mu ostane i nakon podmirenih troškova te uzmogne doći do malog imutka. Vidjeli smo, upravo, da se to pitanje ne može uspješno riješiti ako se ne pretpostavi kao nepovredivo načelo privatnog vlasništva. Stoga to pravo moraju zakoni štititi i koliko se može pomagati, da što više ljudi uzmogne nešto posjedovati.

Kad se to učini, nadoći će lijepe prednosti, a kao prva je pravednija raspodjela dobara. Sila je političkih prevrata podijelila društvo u dvije klase građana, među kojima je prevelika i golema razlika. Na jednoj strani premoćna stranka, jer je prebogata, prisvojila je svu proizvodnju i trgovinu te okreće na svoju korist sve izvore bogatstva, a uz to je veoma utjecajna u samoj državnoj upravi. S druge strane imamo slabo i siromašno mnoštvo, izranjeno u srcu i uvijek spremno na pobunu. No ako se vještina naroda potakne nadom da može steći stalan imutak, doći će pomalo do toga, da će se jedna klasa približiti drugoj tako, da će se ukloniti razlika između prevelikog bogatstva i prevelikog siromaštva. Osim toga, bit će više onih stvari kojima zemlja rodi. Naime, kad ljudi znaju da na svome rade, ulažu mnogo veću marljivost i trud, štoviše, počnu upravo ljubiti zemlju obrađenu vlastitom rukom, odakle očekuju ne samo hranu, nego i nešto na pretek za sebe i svoje. A svatko vidi koliko ta spremnost volje pridonosi većoj proizvodnji i povećanju bogatstva jednog naroda. Odatle će doći treća korist, tj. ljudi će se lakše zadržati u onoj državi u kojoj su rođeni i prihvaćeni i neće zamijeniti domovinu s predalekim krajevima kad bi im domovina dala podnošljiv život.

Do tih se koristi može doći samo uz uvjet da se dohodak pojedinaca ne iscrpe prevelikim nametima i porezima. Budući da pravo privatnog vlasništva ne dolazi iz ljudskog nego iz naravnog zakona, javna vlast ga ne može dokinuti, nego samo ublažiti i uskladiti njegovu upotrebu s općim dobrom. Nepravedno, dakle, i nečovječno radi tko od dobara pojedinaca u ime poreza uzima više negoli je potrebno.

C) UDRUŽENJA RADNIKA I POSLODAVACA

1. Potrebna je suradnja svih

36. Napokon, poslodavci i sami radnici mnogo mogu u toj stvari onim ustanovama kojima se ljudima u potrebi zgodno pomaže i kojima se jedan stalež približava drugomu. U tu vrstu treba ubrojiti udruženja za uzajamnu pomoć: razne ustanove stvorene brigom pojedinaca, da se osiguraju radnika, udovice i siročad, ako se što iznenada dogodi, ako koga sile ostave, ako životom strada; zavodi za zaštitu dječaka, djevojaka, mladića i odraslih.

No glavno mjesto zauzimaju radnička udruženja koja kao da obuhvaćaju ostale ustanove. Cehovi su, ili udruženja obrtnika, za naših predaka dugo i dobro stajali. Zaista bijahu ne samo na veliku korist obrtnicima, nego na čast i procvat samim obrtima, kako svjedoče mnogi dokumenti. Danas napredak kulture, novi običaji i sve veće potrebe života zahtijevaju da se ova udruženja prilagode sadašnjim prilikama. S radošću primjećujemo da se posvuda osnivaju takva udruženja, bilo samih radnika bilo mješovita, radnika i poslodavaca, i poželjno je da rastu i brojem i djelatnom snagom. Premda smo o njima već češće govorili, rado ćemo na ovom mjestu pokazati da su ona veoma zgodna, te se s pravom osnivaju, a zatim, kako ih valja organizirati i koja im mora biti svrha.

2. Pravo na udruženje je naravno

37. Osjećaj slabosti vlastitih sila tjera i opominje čovjeka da sebi pridruži i tuđu pomoć. Sveto pismo veli: *«Bolje je dvojici nego jednome, jer imaju bolju plaću za svoj rad. Padne li jedan, drugi će ga podići, a teško jednomu! Ako padne, nema nikoga da ga podigne”,*[32] i ovo: *“Brat, koga brat pomaže, stoji kao čvrst grad».*[33] Kako čovjek po tom naravnom nagonu ide za ujedinjavanjem i građanskim udruživanjem, tako želi stupiti i u druga društva s građanima u mala, istina, i nesavršena, ali ipak društva. Između tih udruženja i onoga velikog društva velika je razlika zbog različitih neposrednih ciljeva. Svrha, naime, građanskog društva je sveopća, jer se odnosi na opće dobro, na koje svi i pojedini razmjerno imaju pravo. Zato se zove *javno,* jer po njemu *«ljudi zajedno rade da ustanove državu».*[34] Naprotiv, ona društva koja se stvaraju da tako kažemo, u njezinu krilu, zovu se i jesu privatna, jer ono što

[32] Prop 4, 9. 10a.
[33] Izr 18, 19. (Papa citira Vulgatu, u hrvatskom prijevodu glasi: “uvrijeđen brat jači je od tvrda grada”.)

im je najbliža svrha, privatna je korist koja se tiče jedino njihovih članova. *«A privatno je društvo ono društvo koje se osniva da se obavi koji privatni posao, kao kada se dvojica ili trojica udruže da zajedno trguju»*.[35]

38. Dakle, premda privatna društva postoje u državi, te su kao neki njezini dijelovi, ipak nije uopće i po sebi u nadleštvu države zabraniti da postoje. Naime, stvarati privatna društva dano je čovjeku naravnim pravom, a država je ustanovljena da bude na pomoć naravnom pravu, a ne na njegovu propast. Ona sama sebi proturječi kada građanima zabranjuje osnivati udruženja, budući da i ona sama i privatna udruženja proizlaze iz jednog načela, tj. da su ljudi po svojoj naravi udruživi.

Katkad dođe vrijeme da se zakoni s pravom protive osnivanju takvih udruženja. To se događa onda kada po svojim pravilima idu za nečim što se očito ne slaže s poštovanjem, pravednošću i s općim dobrom države. U tim slučajevima državna vlast opravdano ne da da se ona osnuju, ili ih dokida, ako su već ustanovljena. No tu treba biti vrlo razborita, da ne izgleda kako dokida prava građana, pa da pod izlikom javne koristi odredi nešto što razum ne odobrava. Jer zakone treba samo u toliko držati, u koliko se podudaraju sa zdravim razumom, a po tome i s vječnim Božjim zakonom.[36]

39. Tu imamo na pameti razna društva, zavode i redovničke družbe koje je osnovala crkvena vlast i pobožna volja kršćana, a na koliku korist ljudskog roda, što pokazuje povijest sve do današnjih vremena. Jasno, takva društva su zakonita već snagom zdrava razuma jer su osnovana po naravnom pravu i s poštenom nakanom. A što se tiče vjere, s pravom se pokoravaju samo Crkvi. Ne mogu dakle oni koji upravljaju državom prisvajati kakvo pravo na njih, niti na sebe preuzimati njihovu upravu, nego su još dužni da ih štuju i brane od nepravde, ako ustreba. No vidimo da sasvim drugačije biva, osobito u ovo vrijeme. Na mnogim mjestima država je društva te vrste povrijedila, i to mnogostrukom nepravdom. Ona ih je vezom građanskih zakona sputala i oduzela im zakonito pravo moralne osobe lišivši ih i njihovih dobara. Na ta je dobra Crkva imala svoje neprijeporno pravo. Imali su svoje pravo i pojedini članovi, kao i oni koji su ta dobra ostavili za neku stalnu i određenu svrhu, a i oni u čiju su korist i pomoć namijenjena. Zato se ne možemo sustegnuti a da se na takvu nepravdu i ubitačnu otimačinu ne potužimo, tim više, što vidimo da se miroljubivim i svestrano korisnim udruženjima katoličkih muževa zatvara put baš u vrijeme kad se ističe da je po zakonima

---

[34] Sv. TOMA, *Contra im. Dei cultum et religionem*, c. II.
[35] *Ondje*, 38.
[36] ISTI, *Summa Theol.*, I-II, q. 13, a. 3: «Ljudski zakon je utoliko zakon ukoliko je u skladu sa zdravim razumom, i prema tome je očito da proizlazi iz vječnog zakona. A ukoliko odstupa od razuma, zove se nepravedan zakon i prema tome nije zakon nego više povreda nekog zakona.»

slobodno osnivati društva, dok se to dopuštenje, doista, na široko daje ljudima koji su se zavjerili protiv vjere i države.

40. Sada ima vrlo različitih udruženja, osobito radničkih, više nego ikada. Nije ovdje mjesto da se istražuje odakle su mnoga nastala, što hoće i kojim putem idu. Ipak se znade, a to je utvrđeno na mnogo načina, da su im ponajviše na čelu tajni začetnici i da im je organizacija protivna kršćanskom imenu, i da se ne podudara s dobrom država. Pošto su zauzeli sva poduzeća, ako im koji radnik neće pristupiti, nastoje ga kazniti bijedom. U tim okolnostima kršćanski radnici trebaju prihvatiti jedno od ovoga dvojega: ili da se upišu u društva pogibeljna za vjeru ili da osnuju svoja društva i tako ujedine svoje sile da se uspiju odvažno osloboditi toga nepravednog i nepodnošljivog pritiska. Da svakako treba prihvatiti ovo drugo, mogu li o tome dvojiti oni koji ne žele najveće ljudsko dobro izvrgnuti velikoj pogibli?

3. Promicati katoličke skupove

41. Veoma su hvale vrijedni mnogi katolici koji su dobro spoznali zahtjeve vremena te kušaju i nastoje kako bi radnike podigli poštenim radom. Zauzimajući se za njih nastoje podići blagostanje obitelji i pojedinaca; u skladu s pravednošću urediti odnose između gospodara i radnika, posvješćivati i utvrđivati u jednima i drugima osjećaj dužnosti i obdržavanje evanđeoskih zapovijedi - zapovijedi koje, odvraćajući čovjeka od neumjerenosti, zabranjuju prekoračiti mjeru i traže da se u državi uz toliku različitost osoba i stvari održi sklad. Vidimo da se radi toga odlični muževi sastaju na skupove kako bi se međusobno posavjetovali, ujedinili sile te odlučili što se čini najboljim. Drugi pak nastoje različite radnike spojiti u prikladno društvo, pomažu opće dobro riječju i djelom, brinući se za pošten i koristan rad. Biskupi takvo društvo bodre i uzimaju u zaštitu. Pod njihovim se ugledom i rukovodstvom mnogi od biskupijskog i redovničkog klera revno brinu o duhovnom dobru udruženja. Napokon, bogatiji katolici kao dobrovoljni sudrugovi radnika nastoje velikim novcem osnovati i raširiti društva, da radnik njihovom pomoću uzmogne poslom potražiti ne samo svoju sadašnju korist, nego i sigurnost za budući pošten mir.

Koliko je takvo mnogostruko i srdačno nastojanje koristilo zajednici, toliko je poznato da o tome ne treba ništa govoriti. Radi toga počinjemo se nadati budućem dobru, samo ako ta društva budu postojano rasla i ako budu razborito i prikladno uređena. Ta zakonito osnovana udruženja neka država štiti, ali neka se ipak ne miješa u njihovu unutrašnju organizaciju i način života, naime, životno gibanje proizlazi iz unutrašnjeg načela, izvanjski ga poticaji lako

uguše.

4. Samostalnost i disciplina radničkih udruženja

42. Bez sumnje potrebna je organizacija i razborita disciplina zato da se postigne sloga u djelovanju i htjenju. Ako je dakle, građanima slobodno udruživati se, kao što uistinu jest, treba da bude i pravo slobodno izabrati ono udruženje i one zakone za koje se drži da najbolje dovode do svrhe. Kakva treba biti spomenuta organizacija i disciplina udruženja u pojedinim svojim dijelovima, mislimo da se ne može odlučiti po sigurnim i stalnim pravilima, nego valja odrediti prema značenju svakoga naroda, prema iskustvu i običajima, prema količini i produktivnosti poslova, po rasprostranjenosti trgovine i prema ostalim okolnostima stvari i vremena, koje valja pametno uvažiti. Kratko rečeno, može se postaviti opće i trajno pravilo: radnička udruženja treba tako organizirati i rukovoditi da sredstva budu što prikladnija i sposobnija za predloženu svrhu, koja se sastoji u tome da pojedinci u udruženju mogu izvući što više dobara za tijelo, dušu i obitelj.

Očito da treba kao naročitu svrhu imati pred očima vjersko i moralno usavršavanje i da se prema toj svrsi treba usmjeriti cjelokupno gospodarstvo. Inače bi se izrodilo u nešto drugo, te ne bi bilo puno bolje od one vrste udruženja u kojima se obično o vjeri i ne vodi nikakva briga. Uostalom, što radniku koristi u društvu tražiti vremenito blagostanje ako zbog nestašice hrane stavlja u pogibelj spas svoje duše? *«Ta što će koristiti čovjeku ako sav svijet stekne, a životu svom naudi?»*[37] Ovo nas uči Gospodin Isus Krist da smatramo kao znak po kojem se kršćanin razlikuje od pogana. *«Ta sve to pogani ištu.. Tražite stoga najprije Kraljevstvo i pravednost njegovu, a sve će vam se ostalo nadodati»*.[38] Počinjući, dakle, od Boga, neka se obilno dade mjesta vjerskoj obuci, da pojedinci upoznaju svoje dužnosti prema Bogu: neka dobro znaju što treba vjerovati, čemu se nadati i što činiti za vjersko spasenje. A osobitom pomnjom neka se zaštite od krivih nazora i najrazličitijih mana. Neka se radnik potakne da štuje Boga i da se preda pobožnosti, napose da svetkuje blagdane. Neka nauči štovati i ljubiti Crkvu, zajedničku majku sviju, kao i podvrgavati se njezinim zapovijedima i primati sakramente, koji su božanska sredstva da se duša očisti od grijeha i postigne svetost.

5. Prava i dužnosti udruženih radnika

43. Kad se društveni zakoni stave na temelj vjere, otvara se put prema uređenju međusobnih odnosa udruženih radnika za njihovo mirno suživljenje i za ekonomsko blagosta-

[37] Mt 16, 26.
[38] Mt 6, 32-33.

nje. Službe valja razdijeliti prema općim potrebama tako da raznolikost ne omete sklad. Osobito je važno da se službe razborito podijele i jasno odrede, da se kome ne bi učinila nepravda. Zajedničkim dobrima neka se upravlja nepristrano, da se prema potrebi pojedincu pruži pomoć. Prava i dužnost poslodavca neka prikladno odgovaraju pravima i dužnostima radnika. Ako tko od jednih ili drugih misli da je u čemu povrijeđen i prikraćen, poželjno je da se iz istog udruženja izaberu razboriti i nepristrani muževi po čijem će se mnijenju riješiti spor prema odredbama samih društvenih pravila. Osobito se valja pobrinuti za to da za radnika nikad ne ponestane posla i da postoje rezervni fondovi te se u potrebi pojedinca doskoči ne samo u nenadanim i prigodnim slučajevima, nego i kad koga snađe bolest, starost ili nesreća.

Ako se drage volje prihvate, ti će zakoni pomoći sreći i dobru siromaha; a katolička će udruženja biti od velike važnosti za blagostanje države. Iz prošlosti opravdano predviđamo budućnost. Jedno razdoblje ustupa mjesto drugome, no događaji su međusobno slični, jer ih ravna Božja Providnost. Ona upravlja i usmjerava slijed događaja onoj svrsi koju je postavila kad je stvorila ljudski rod.

U prvo doba mlade Crkve ubrajalo se kršćanima u sramotu što je veći dio životario od sabrana novca i od rada. No bez blaga i moći dotjerali su dotle da su sebi stekli milost bogatih i zaštitu moćnih. Lijepo ih je bilo gledati srčane, radine i miroljubive kao primjer i izgled pravednosti, a najviše ljubavi. Pogled je na takav život i na takvu ćudorednost odstranio svaku predrasudu. Prestala su ocrnjivanja, a laži zastarjelog praznovjerja ustupile su mjesto kršćanskoj istini.

6. Radnička pitanja rješavaju njihova udruženja

44. Danas se vodi borba za položaj radnika. Hoće li se ta borba odlučiti razborito ili ne, veoma je važno za državu. Razborito će je lako odlučiti kršćanski radnici, ako udruženjem povezani budu imali razborite vode i krenu onim putem koga su se držali oci i preci na osobitu sreću svoju i zajednice. Premda je u čovjeku sva sila predrasuda i strasti, ipak, ako zla volja u njima nije ugasila osjećaj časti, građani će sami po sebi biti skloniji onima koje poznaju kao čestite i radine, za koje znaju da pravednost više cijene od dobitka, a vjeru više od svih stvari.

Odatle će i ta korist slijediti da će se moći nadati popravku onih radnika koji žive ili sasvim prezirući vjeru ili koji se ponašaju otuđeno od vjere. Takvi se ponajviše osvjedoče da ih je prevarila kriva nada ili prazna obmana. Osjećaju naime da pohlepni poslodavci s njima veoma nečovječno postupaju i da ih ne cijene više od onoga što proizvedu svojim radom; a u

udruženjima u kojima su upisani mjesto ljubavi vladaju unutrašnji razdori, ti vječni pratioci drska i bezvjerna siromaštva. Slomljeni duhom i iscrpljeni tijelom mnogi bi se rado oslobodili tako odvratna ropstva, a ipak se ne usuđuju, jer ih priječi stid pred ljudima ili strah od bijede. Svemu tome. kao lijek mogu poslužiti katolička udruženja ako, odstranivši zapreke, one koji kolebaju pozovu u svoje krilo i ako one koji se osvješćuju uzmu u zaštitu i obranu.

ZAKLJUČAK

Ljubav, kraljica društvenih kreposti

45. Eto vam, časna braćo, za koga se i kako se treba zauzimati u rješavanju tako teškog pitanja. Svatko se treba prihvatiti svog dijela posla i to što prije, da toliko zlo ne postane još neizlječivije zato što lijek kasni. Neka državne vlasti upotrijebe zakone i uredbe, neka se bogataši i poslodavci sjete svojih dužnosti; neka se radnici, o kojima je riječ, ohrabre. Budući da jedino vjera, kao što smo na početku rekli, može sasvim odstraniti zlo, neka svi promisle da ponajprije treba uspostaviti kršćansko ćudoređe, bez kojeg će i ona sredstva razboritosti, koja se smatraju najprikladnijima, malo koristiti.

Što se Crkve tiče, ona svoju pomoć neće uskratiti ni u koje vrijeme ni na koji način. Ona će to veću korist pridonijeti što bude u djelovanju imala veću slobodu. To neka osobito zapamte oni kojima je dužnost brinuti se za spas države. Neka sve duševne i radne sile ulože svećenici te uz vas, časna braćo, na čelu ugledom i primjerom ne prestanu ljudima svih klasa stavljati na srce nauk Evanđelja. Neka ulože sve sile za spas naroda i neka osobito nastoje u sebi i u drugima, najvišima i najnižima, sačuvati i buditi ljubav, tu vladaricu svih kreposti. Željeni spas osobito valja očekivati od velikog izljeva ljubavi, koja u sebi sadrži sav zakon Evanđelja i koja je vazda spremna sebe žrtvovati na korist drugih, i ona je najsigurniji protulijek čovjeka protiv bahatosti svijeta i neumjerena sebeljublja. Značajke je i crte te božanske kreposti izrazio Pavao apostol ovim riječima: *Ljubav je velikodušna, dobrostiva je ljubav, ne traži svoje, sve podnosi*.[39]

Vama, časna braćo, svakome pojedinome te vašem svećenstvu i narodu u Gospodinu srdačno podjeljujemo apostolski blagoslov, zalog božanskih darova i svjedočanstvo naše blagonaklonosti.

---

[39] 1 Kor 13, 4-7.

Dano u Rimu kod svetog Petra, dne 15. svibnja 1891., desete godine našega pontifikata.

Lav PAPA